

МЕНТАЛІТЕТ І ЕКОНОМІКА: ЕСТОНСЬКИЙ ВАРІАНТ З ПОГЛЯДУ ІСТОРИКА

Орлова Тетяна Володимирівна

доктор історичних наук, професор; професор кафедри історії світового українства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

E-mail: orlova.knu@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-4079-0049>

Переосмислення досвіду трансформаційних процесів на пострадянському просторі і пошук нових можливостей у відповіді на виклики модернізації визначають необхідність аналізу матеріальних і нематеріальних факторів, що зумовлюють розбудову сучасних демократичних держав. Добре відомий діалектичний зв'язок політики і економіки, проте менше дослідженим є взаємозв'язок економічного розвитку і менталітету тієї чи іншої нації. Стаття має за мету заповнити відповідні лакуни, які існували за радянських часів, і яким варто приділити більше уваги сучасним вітчизняним суспільствознавцям. Віддаючи належне міждисциплінарному підходу, в статті акцентуються історичні підходи до висвітлення впливу менталітету на економіку найбільш успішної серед колишніх республік СРСР – Естонії. Основою методології є аналіз ментальних характеристик естонського етносу з використанням формалізованих методів. Відновивши державну незалежність, країна визначила за мету повернення до європейської цивілізації, частиною якої завжди себе відчувала. Країни Заходу ніколи не визнавали легітимність радянської анексії, а балтів вважали мужніми борцями з тоталітаризмом. Їхньому прагненню приєднатися до ЄС було надано потужну підтримку і допомогу. На шляху євроінтеграції естонці сумлінно виконували необхідні вимоги, виявляючи притаманні їм риси національного характеру, які багато у чому співпадали з рисами європейського менталітету. На прикладі Естонії доведено, що без пізнання особливостей розвитку країни, без врахування умов формування і характеристик менталітету неможливе дієве реформування життя суспільства. Наголошено, що урядам слід приділяти більше уваги дослідженням ментальних моделей суспільства, докладати зусиль до зміни інтелектуальних настанов на загальнодержавному рівні. Естонський досвід перетворення з радянської республіки на розвинену європейську державу має велике значення для сучасної України.

Ключові слова: Естонія, модернізація, менталітет, економіка, інновації, традиції, європейська цивілізація

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена важливістю досвіду успішних пострадянських держав для України, яка перебуває у процесі переходу до модернізованого суспільства. За умов модернізації являє інтерес співвіднесення національних культурних традицій, цінностей, етнічної, релігійної та іншої ідентичності з модернізаційними процесами. Необхідність теоретичного осмислення проблем модернізації визначається пришвидшеними сучасними темпами історичної і соціокультурної динаміки, коли соціально-політичні, економічні і культурні зміни, що часом носять суперечливий характер, пов'язані із формуванням нової реальності, нових цінностей і нових моделей поведінки. Розуміння цих процесів має неабияке значення для визначення політики як на державному рівні, так і на рівні особистості. На теперішній час Естонія являє собою найуспішніший приклад перетворення колишньої радянської республіки на розвинену європейську державу, прийняту до ЄС і НАТО. Обмеженість її матеріальних ресурсів підкреслює значення нематеріальних факторів, до яких відноситься менталітет або національний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слово «менталітет» годі шукати в публікаціях радянських авторів. Панувала партійна настанова формувати «нову радянську людину», у якої не могло бути

якихось глибинних психологічних пластів, не підвладних ідеологічній обробці. Цікаво зазначити, що вперше це слово радянський керівник, а саме А.Жданов, почув в Естонії, приїхавши туди влітку 1940 р. створювати новий уряд. Під час переговорів з естонцями він почув нове слово, позначивши у своєму записнику: «мін» (перекреслено) – «менталітет». І далі пояснення: «Притаманний, як смак яблука. Кожний народ народжується із своїм менталітетом» [Зубкова, 2010]. Надалі головний ідеолог комуністичної партії його не використовував. Звичайно, ніякої кореляції з економікою і бути не могло, оскільки радянська економіка, незалежно від того, в якій республіці вона будувалася, визначалася виключно керівними компартійними настановами.

У світовій науці такі видатні теоретики, як М. Вебер, Т. Веблен, В. Зомбарт, А. Інкелес, Р. Інглхарт, Д. Норт, К. Поланьї, А. Тойнбі, Ф. Фукуяма, Ф. Хайек, С. Хангтингтон, Л. Харрісон, Г. Хофстеде, С. Шварц та інші робили спроби знайти зв'язок між певними соціокультурними факторами, ментальними конструктами і характером соціально-економічного розвитку окремих країн і цивілізацій. В історичній науці виділилася соціальна історія, в якій окремим, досить потужним напрямом, стала історія ментальностей. Також позначилася інша провідна тенденція світової науки – міждисциплінарність. У висвітленні проблеми впливу менталітету на

економічний розвиток беруть участь економісти, соціологи, культурологи, релігієзнавці, етнологи, психологи [Борисов, 2015; Галушка, 2013; Губанов, 2013; Лебедева, 2008; Пилипенко, 2011; Узлов, 2011; Шульгин, 2007; Ясин, 1998]. З іншого боку, попри наявність певного масиву публікацій, присвячених Естонії, жодної в окресленому аспекті виявити не вдалося, що ще раз підкреслює актуальність пропонуваної до уваги розвідки. Сучасна історична наука може значно збагатитися завдяки використанню напрацювань колег-супільствознавців, оскільки цінність міждисциплінарного підходу визнана як така вже понад три десятки років.

Мета дослідження: з історичної точки зору на прикладі Естонії прослідкувати взаємовпливи менталітету і економіки у розвиткові країни.

Відповідно до визначеної мети поставлено наступні завдання:

- визначити риси естонського національного характеру із найбільшим впливом на економічний поступ країни, підкресливши ті з них, які пояснюють поточну ситуацію і сприяють прогресу;
- провести соціально-психологічний аналіз економічного розвитку Естонії в історичному плані;
- на прикладі конкретної країни оцінити співвідношення національних культурних традицій, цінностей, етнічної, релігійної та іншої ідентичності із модернізаційними процесами;
- визначити особливості взаємодії традицій і новацій в естонській історії з особливим акцентом на сучасності;
- довести, що серед факторів, що детермінують розвиток соціуму, головними є зміни у менталітеті індивідів і соціальних груп.

Основою методології є аналіз ментальних характеристик естонського етносу з використанням формалізованих методів. У розгляді проблеми застосовується проблемно-хронологічний підхід.

Виклад основного матеріалу. Задля досягнення поставленої мети перш за все слід дати визначення поняттю «менталітет». Існує чимало підходів, за основу можна взяти такий: менталітет – це психологічна детермінанта поведінки мільйонів людей, за будь-яких обставин вірних своєму «коду», що історично склався, сукупність їхніх уявлень, поглядів, почуттів, яка дає можливість визначити своєрідне бачення цими людьми навколишнього світу і пояснити специфіку їхнього реагування на нього, поведінки в ньому.

Часом менталітет розглядають як етнопсихологічний феномен. Тоді говорять про національний менталітет або національний характер. Національний менталітет складається і розвивається під тривалим і стійким впливом природно-географічних і соціально-економічних умов формування тієї чи іншої спільноти. Він віддзеркалює історію нації і не може відірватися від тих базових цінностей, моралі, норм, котрі його створювали. З іншого боку, менталітет, що сформувався, має вплив на життя суспільства, кожного його члена, спонукаючи їх чинити так, як вони мають вчиняти, одержуючи задоволення від своїх дій, що відповідають настановам культури.

Національний характер багато в чому накреслює шляхи у майбутнє, визначає характер розвитку – архаїзацію чи модернізацію, орієнтацію на традиції чи новачі. З точки зору історика, можливості традиції полягають у забезпеченні гомеостатичної стійкості і відтворення.

Національний менталітет впливає на всі сфери життя суспільства, зокрема на економіку. Він формується історично, під впливом різноманітних факторів. При чому природно-біологічні і географічні обставини, які мали велике значення у минулому, нині набувають другорядності, поступаючись місцем економічним і соціально-політичним факторам, які, в свою чергу, продукують нові соціально-психологічні настанови.

З давнього часу естонці мешкають на півночі Європи, з її вельми суворим кліматом. Впродовж століть основним заняттям було сільське господарство (у прибережних районах – рибальство). Країна завжди відрізнялася низькою густиною населення, яке віддавало перевагу хуторському способу життя з орієнтацією на власні сили (звідси впливає притаманний естонцям індивідуалізм). Впродовж століть тут панували іноземці: німці, шведи, датчани, росіяни. На відміну від решти територій Російської імперії, до складу якої врешті-решт увійшли естонські землі, кріпацтво тут було скасоване набагато раніше: в Естляндії – у 1819 р., а не у 1861-му. Естонські селяни орендували землю у поміщиків. Але Естонія завжди мала обмежені ресурси, зокрема земельні. Тому за часів століпінських реформ найбільшій естонській родині виїхали на нові землі, де, одержавши наділи, почали господарювання. Господарства швидко піднялися завдяки наполегливій праці і використанню новітньої на той час техніки (електричних млинів, молотарок тощо). У місцях компактного проживання засновувалися естонські школи із викладанням рідною мовою.

Мова також має значення для формування національного менталітету. Естонська входить до групи фіно-угорських мов, які вважаються найскладнішими у Європі. Складною є граматики естонської мови: вона має 14 відмінків, не має артиклів і граматичних родів. Це – тільки декілька з рис, які відрізняють естонську від більшості європейських мов. Припускається, що названа обставина відіграла ключову роль у тому, що ця мова не тільки вижила, але й не була поглинута ані німецькою, ані російською мовами, які в різний час панували в Естонії. Естонська стала сучасною мовою культури із відповідною термінологією, що обіймає більшість основних сфер життя. Попри те, що естонська вважається офіційною мовою, в рамках держави використовуються два різних діалекти: північно-естонський і південно-естонський. Кожний з них поділяється на декілька невеликих лінгвістичних структур, котрі поширені відповідно адміністративному поділу держави. Естонську мову вважають рідною близько одного мільйону осіб. В самій країні таких громадян нараховується приблизно 950 тис. [Популярные религии и языки в Эстонии]. У сучасних школах навчання відбувається

на офіційно затвердженій естонській мові при великій увазі до вивчення іноземних, зокрема, англійської. Що стосується впливу на формування менталітету, можна припустити, що складність мови вплинула на такі риси вдачі, як зосередженість, ретельність, уважність до деталей, повага до точності у виконанні роботи, спокійне ставлення до складностей і налаштованість методично їх долати, неквапливість, схильність наперед обдумувати свої слова і дії. Інакше як побудувати правильну граматичну конструкцію?

Величезну роль у формуванні менталітету відіграє релігія. Як показує досвід, від особливостей тієї чи іншої релігії залежить стан суспільства, його мораль, економічне становище, врешті-решт динаміка історичного поступу. В історії Естонії провідну роль відіграла християнська релігія. Здавна племена естів були язичниками і завзято опиралися насадженню християнства. Їх християнізували у XIII ст. під час Північних хрестових походів. Відтоді панівні позиції посів балтійський германський вищий клас. Клір також був німецьким. Католицька церква мала невелике значення для естонського, переважно сільського, населення, оскільки не виявляла інтересу до місцевої мови і культури (служби велися латиною). В наш час естонські гуманітарії вважають, що відтоді почалася «європеїзація» країни. Історик Д.Всевіов зазначає: «Наша західна орієнтація сягає корінням у XIII століття, коли ми прийняли іншу гілку християнства і стали частиною римо-католицької цивілізації» [Естонія, 2011, с. 80].

Ставлення до релігії почало змінюватися із проникненням до естонських земель Реформації у 20-х роках XVI ст. і залученням населення до протестантської, а саме, лютеранської церкви. Протестантизм був породжений настроями і потребами людей «реальної справи», суттєво вплинув на складання нового, буржуазного ладу у Європі. Ці процеси детально аналізуються у праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» [Вебер, Протестантська етика, 1994].

Взагалі, всесвітньо відомий соціолог цікавився питаннями впливу релігій на господарську етику. Він першим висунув питання про вплив системи цінностей на виробничу поведінку людей. Було виокремлено у найвпливовіших релігіях світу етичний компонент і визначено його як «закорінені у психологічних і прагматичних релігійних зв'язках практичні імпульси до дії» [Вебер, Хозяйственная этика, 1994, с. 43]. На думку науковця, уся система цінностей, яка накопичена і одержала своє відображення у тому чи іншому релігійному напрямі, є основним визначальним мотивом трудової діяльності працівників. З часом позитивний практичний досвід закріплювався і розвився, формувалися етнічні традиції освоєння територій, спосіб життя людей. Усі ці фактори, в свою чергу, зумовлювали специфічні риси трудової діяльності населення, що мешкало на конкретній території. Ці традиції ставали надбанням широких мас, виступали в якості основи національного менталітету. У студії «Протестантська етика і дух капіталізму» зазначалося, що європейський капіталізм завдячує

своїм походженням трудовій етиці протестантизму, заповіданій Богом. Причому праця має бути чесною, наполегливою, успішною, такою, що приносить прибуток, що, в свою чергу, має спрямовуватися не на одержання задоволення чи насолоди, а на розвиток своєї справи. Виконання обов'язку в рамках мирської професії розглядається як найвище завдання праведного життя людини. [Вебер, 1994, с. 32 – 54].

В естонському національному характері закладене лютеранське ставлення до праці як до поклоніння, до сумлінного виконання свого земного призначення, вказаного Богом. Естонцям притаманні працелюбність, сумлінне ставлення до виконання трудових обов'язків, пунктуальність, акуратність, старанність, високе почуття відповідальності за доручену справу, вміння доводити розпочату справу до кінця, заощадливість. Названі риси національного менталітету значно впливають на економічний розвиток країни.

Також слід відзначити соціологічну концепцію М. Вебера про зростаючу раціональність. Він сфокусував свою увагу на мірі участі раціональних елементів у процесі мотивації соціальної дії, підкресливши особливе значення цілераціональної дії [Вебер, 1990, с. 629]. Автор показав, що основою виникнення суспільства індустріального типу стала раціоналізація. Саме раціоналізм є однією з провідних рис менталітету як європейського, так і естонського. Раціональний менталітет зумовив кращу підготовленість до інноваційної постіндустріальної економіки, інформаційного суспільства.

Одним із факторів такої підготовленості є кращий стан освіти на цих землях від XVI ст. до XXI-го. За настановами протестантизму, кожен віруючий міг сам, без посередництва священнослужителя, черпати мудрість з Біблії, тобто мав бути грамотним. За царських часів прибалти відзначалися набагато вищим рівнем письменності, ніж решта населення Російської імперії. В наш час Естонська Республіка – в лідерах рейтингу освітніх систем за версією PISA (міжнародне оцінювання якості освіти, що проводиться у 80 країнах світу) [Смирнова, 2019]. Декілька століть всезагальної грамотності – ще одна з підстав бурхливого розвитку економіки протестантських країн, зокрема і Естонії.

Сучасна Естонія чи не найменш релігійна країна не тільки Європи, а й світу. Віруючих серед населення – лише 16% [Верю, 2017]. За радянських часів саме у цій республіці було сконцентрована більшість лютеран. Однак 50 років окупації характеризувалися цілеспрямованою діяльністю з придушення культурної самосвідомості неросійських народів. Це стосується і політики в релігійній сфері, що не могло не вплинути на традиції приналежності до церкви. До того ж в Прибалтику масово прибували російськомовні робітники, службовці, військові (які після виходу у відставку зазвичай залишалися). Попри офіційний атеїзм, радянська влада сприяла діяльності Московського патріархату. Нині надається підтримка діючим православним парафіям. Разом із тим Естонія відчуває на собі тенденції, що вирують в світі, зокрема, вплив

постмодернізму з його запереченням канонів і авторитетів. Слід зазначити, що в цілому сучасні європейці набагато менш релігійні, ніж декілька десятиліть тому (за виключенням Польщі і мусульман, які масово оселяються в західних країнах, не поступаючись своїми релігійними вподобаннями). Попри низьку релігійність, релігія впродовж поколінь формувала європейський менталітет, яким може вважатися і естонський.

Після приєднання до СРСР, після закінчення Другої світової війни почалися процеси, притаманні радянському способу життя, у тому числі економічного. Насаджувалася командно-адміністративна економічна модель, плановість, централізоване управління і директивність з Москви. Для Заходу, який ніколи не визнавав анексію, створювалася вітрина розквіту республік Прибалтики. Заради цього сюди відправлялися кадри, устаткування, сировина. За рівнем життя Естонія і Латвія посідали перші місця серед інших союзних республік. Особливо Естонія, маючи понад 650 карбованців національного прибутку на душу населення, в той час як в Російській Федерації ця цифра складала 400 карбованців. Проте в Прибалтику в середньодушовому вимірі вкладали не більше, ніж в інші республіки. Так в Узбекистан інвестували більше, проте віддача від кожного вкладеного карбованця в Прибалтиці була вища [Зубкова, 2010].

Естонці – стриманий народ, але мають загострене відчуття власної гідності. Коли у 1987 р., відвідавши Естонію, генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов заявив, що ЕРСР живе за рахунок інших союзних республік, естонські економісти розробили проект ІМЕ (скорочено Isemajandav Eesti – «Самодостатня Естонія»). Мета проекту полягала у тому, щоби зробити Естонську республіку абсолютно самодостатньою і не жити за рахунок інших складових СРСР. Це була програма госпрозрахунку, на який радянське керівництво ніяк не могло наважитися від 1960-х років, коли висувалися так звані «косигінські реформи». Проект ІМЕ насправді накреслив поетапність переходу до ринкового господарства після здобуття незалежності. Варто зазначити, що аббревіатуру ІМЕ з естонської мови можна перекласти як «диво». Після відновлення незалежності естонське економічне диво стало реальністю.

У перші місяці відновленої незалежності країни Балтії в цілому і Естонія зокрема являли собою індустріально-аграрні держави із слабо розвиненою у порівнянні із Європою сферою послуг і тотальним дефіцитом у торгівлі. В жорстких рамках єдиного народногосподарського комплексу галузі місцевої економіки були тісно пов'язані постачанням і збутом з іншими вже новими незалежними державами, в яких теж мали місце кризи явища. Гостро стояло питання забезпечення ресурсами, особливо нафтогазовими, які йшли з Російської Федерації, а та всіма засобами намагалася утримати колишні радянські республіки в орбіті свого впливу.

Радянський карбованець, що використовувався в якості валюти, стрімко знецінювався, катастрофічно не вистачало готівки. Для стабілізації своєї економіки

було обрано монетарний режим з фіксованим обмінним курсом. Це надавало інвесторам та іншим дійовим особам таку необхідну можливість прогнозування. Оскільки було обрано один із найбільш жорстких обмінних курсів, це викликало довіру у інвесторів. В свою чергу, естонці ставлять довіру на одне з перших місць серед шанованих чеснот. В червні 1992 р. в обіг увійшла естонська крона, прив'язана до німецької марки (8 крон = 1 марка). Після переходу Німеччини на євро, офіційний курс Естонії також переорієнтувався на загальноєвропейську валюту у співвідношенні 15,6466 крон до 1 євро. Ефективна реформаторська перебудова господарства, фінансової системи призвела до того, що після вступу до Європейського Союзу у 2004 р. Естонія першою серед всіх пострадянських держав запровадила євро (1 січня 2011 р.). Це дає право голосу тоді, коли на засіданнях лідерів країн єврозони ухвалюються рішення, що напряму стосуються естонської економіки. Прийняття нового члена до єврозони мало неабияке значення для самого ЄС. У певному розумінні це була демонстрація того, що попри існуючі проблеми і складності, є країни, впевнені у перспективності об'єднання.

На початку 1990-х років Естонія обрала непростий шлях суспільної модернізації, яка передбачала розвиток чотирьох базових інститутів сучасного суспільства – демократії, ринкової економіки, соціальної держави, масового споживання. На відміну від багатьох інших радянських республік Таллінн починав новий етап свого розвитку не «з нуля», зберігалася пам'ять про роки незалежності, набутої у 1918 р. Країна заявила про відновлення державності, що було визнано на міжнародному рівні. Перш за все треба було розірвати із тоталітарним спадком, здійснити декомунізацію, подолати інші негативні наслідки радянського минулого. Як і інші народи колишнього СРСР, естонці зазнали культурної травми радянщини, пережили репресії і депортації. У червні 2001 р. естонський уряд зробив спробу добитися компенсації від Росії за працю депортованих туди земляків. Пізніше робилися спроби одержати від РФ компенсацію за роки радянської окупації, проте реального результату добитися не вдалося. Із свого боку Росія робила все можливе, аби не випустити країни Балтії з-під свого контролю. Фактор «російської загрози» ніколи не випадав з поля зору естонського керівництва. Кінцева мета естонських трансформацій полягала у поверненні до європейської цивілізації, частиною якої країна завжди себе відчувала, найшвидший інтеграції до західних економічних, політичних, безпекових структур, що дійсно б означало визволення з вікового російського панування [Holger, 2013].

Криза змусила здійснювати реформи широкого спектру за умов браку ресурсів, зокрема фінансових. Естонський досвід продемонстрував дві важливі речі. По-перше, успіх перетворень можливий тільки за широкої підтримки населенням здійснюваних реформ. А у більшості естонців не було сумнівів у правильності обраного шляху. По-друге, національна

політико-економічна еліта мусить керуватися загальноприйнятими у передових країнах глобальної економіки світоглядними цінностями. Це зумовлює необхідність сприйняття і втілення в економічну діяльність таких культурно-інституціональних складових, як справедливість і довіра, які насправді є базовими елементами будь-якої політико-економічної легітимності [Буайе, 2008, с. 22]. Варто підкреслити, що естонці найбільше шанують саме справедливість і довіру.

Надійність естонських партнерських відносин сприяла тому, що велику роль у реформуванні відіграли і відіграють іноземні інвестиції. Ще у 1991 р. був прийнятий Закон «Про іноземні інвестиції», за яким іноземні інвестори мають рівні права з місцевими підприємцями, захист іноземних інвестицій гарантується державою. Естонія має один з найвищих рівнів зовнішніх прямих інвестицій на душу населення серед країн Центральної та Східної Європи. Основними країнами-інвесторами стали Фінляндія, Швеція, США, Німеччина. Іноземці вкладали гроші не тільки у фінанси і торгівлю, але й у промисловість. Так, фінська компанія Eltekotek придбала одне з найбільших підприємств Естонії – завод із виробництва електронних приладів «Punane RET», який став випускати телефони «Nokia» і «Ericsson». Привабливий інвестиційний клімат Естонії створений економічною політикою, яка проводилася усіма урядами після відновлення незалежності. І урядова політика, і економічна поведінка населення продемонстрували відкритість до змін і здатність сприймати і використовувати іноземний досвід. Особливо слід підкреслити практичну відсутність корупції.

Естонія продемонструвала усьому світу, що її еліта була проіннята щирим, а не показним патріотизмом, не була рентоорієнтованою, не виводила капітали в офшори, а віддано працювала на розбудову своєї Батьківщини. Роль національної еліти не можна недооцінювати. Економісти давно вже довели, що саме від правлячої еліти найперше залежить загальний напрям змін в економіці, і саме оптимальні політичні рішення визначають економічний успіх. В решті решт ефективність і компетентність державного управління є пріоритетною сферою в економічному розвитку, оскільки помилки у цій сфері призводять до серйозних соціально-економічних провалів [Пустовийт, 2015, с. 193–194]. Також досвід Естонії засвідчив: рівень корупції корелює з рівнем економічного розвитку. Цей висновок підтверджують і сусідні країни Північної Європи, чий менталітет дуже схожий на естонський.

На Заході, в Європі, в Естонії при шануванні раціоналізму раціональна життєдіяльність орієнтована на максимізацію поведінку: приймаючи відповідальні рішення, людина чи колектив прагне або максимізувати свою вигоду від використання обмежених ресурсів, або мінімізувати витрати ресурсів при досягненні необхідного результату. За умов вельми обмежених ресурсів, зрозуміло, що така настанова була сприятливою для естонської економіки. При цьому велике значення приділяється

«збереженню обличчя» в очах оточення, тобто репутації у суспільстві. Економісти засвідчують, що «довіра і репутація знижують трансакційні витрати і мінімізують проблеми опортуністичної, зокрема рентоорієнтованої, поведінки, а також дозволяють більш ефективно розподіляти ресурси» [Пустовийт, 2015, с. 190]. Замість пишних слів – реальні справи, виконані обіцянки, дотримані домовленості. Такі позиції притаманні соціально зрілим особистостям, які несуть повну відповідальність за свої вчинки і їх наслідки. Немає місця соціальному інфантилізму і патерналізму.

Відповідальність за свій вибір – зворотний бік свободи. Свобода – найвища цінність європейців, в характері яких на першому місці – антропоцентризм, індивідуалізм. Це – стрижень європейської цивілізації. Разом із тим досвід цієї спільноти показує, що незалежна особистість непогано ладнає з гуманізмом й високою мірою солідарності, адже громадянська солідарність – один із наріжних каменів сучасного європейського співтовариства. Свобода передбачає соціальну відповідальність і можлива лише серед людей, які поважають права інших. Така повага закріплюється юридично. Законотворчість, повага до закону – риса європейського менталітету. І естонського. В Європі панує принцип «закон над владою», а не «влада над законом» (останнє поширено у більшості пострадянських держав). Особливий інтерес являє собою тріада «влада – менталітет – економіка». На разі варто згадати, що у сучасній теорії управління велике значення має концепція культурних вимірів голландського соціолога і антрополога Г. Хофстеде. Науковець виокремив шість культурних вимірів – характерних особливостей культури, котрі впливають на економіку: індекс дистанції влади, індивідуалізм, маскулінізм, уникнення невизначеності, довготермінова орієнтація, індульгування. В результатах його досліджень можна знайти і відомості про Естонію [Hofstede].

Індекс дистанції влади. Цей вимір відноситься до того факту, що усі члени суспільства не є рівними, іншими словами, індекс виявляє ставлення культури до такої нерівності. Значення індексу виявляється у відносинах між керівництвом і підлеглими, в демонстрації переваги, у розподілі відповідальності. В країнах з низьким індексом влада розподілена рівномірно. Жителі відповідальні та ініціативні, розуміють, що влада належить не одному президенту, а кожному члену суспільства. Тому вони виявляють громадянську позицію, борються за свої права і відкрито висловлюють своє ставлення до влади. За визначенням Г. Хофстеде, в Естонії цей показник низький – 40. Це передбачає, що естонці неохоче підкорюються і не поважають авторитарних особистостей на підставі лише рангу і статусу можновладців. Навпаки, для естонців кращий варіант, коли керівник дає їм можливість стверджувати свою думку, висловлювати незгоду і бути включеними до процесу прийняття рішень. Разом із тим, попри звичку висловлюватися прямо, естонці намагаються уникати конфліктів.

Відзначається, що Естонія не так давно пододала перехідний стан, і тому радянські способи мислення і ставлення до світу ще зберігаються, особливо у старшої генерації. Однак, ставши на шлях незалежності, Естонія сміливо надала можливості молодим фахівцям прийти на керівні посади. Чимало патріотично налаштованих молодих ентузіастів виявили готовність стати на державну службу. Саме тому у 2002 р. Естонія отримала 32-річного прем'єр-міністра, 28-річного міністра закордонних справ. Молоді докоряли браком досвіду, проте виявилася одна з провідних рис естонців – бажання і вміння вчитися і впроваджувати нові знання у практику, зокрема у ведення справ. Впродовж короткого часу було повністю оновлено кадровий склад державних служб [Естонський здоровий глузд]. Загальносвітова тенденція, znana як «менеджеріальна революція», далася взнаки і в Естонії.

Щодо *індивідуалізму*, так Г. Хофстеде вважає, що фундаментальне питання, котрого торкає цей вимір, це є міра взаємозалежності, підтримувана між членами спільноти: наскільки самоусвідомлення людей визначається в термінах «Я» або «Ми». В індивідуалістичних суспільствах передбачається, що люди піклуються тільки про себе і про свою найближчу родину. Естонія – індивідуалістична країна з показником 60 [Hofstede]. Серед естонців панує тверде переконання про особисту відповідальність і власні досягнення, про внески у власну самореалізацію. Більшість естонців вірять: кожному має бути дозволено займатися своїми справами, досягати нових висот або навіть копати собі яму. У не надто жорсткій соціальній структурі індивідуалістичних країн, де життєвий успіх не залежить від того, наскільки особа інтегрована у суспільство, прозорість і чесність цінуються вище, ніж гармонія і лояльність. Західний спосіб ведення справ передбачає саме такі підходи. Крім того, економісти стверджують, що саме індивідуалістичні тенденції в культурі сприяють інноваціям [Лебедева, 2008, с. 24].

Маскулінність, точніше, цей показник має дві сторони: маскулінність і фемінність. Індекс показує, котрі якості характеру більше цінуються у суспільстві. Високий показник у цьому вимірюванні (маскулінність) показує, що суспільство приводиться в рух змагальністю, досягненнями і успіхом, де успіх визначається як стан переможця або кращого у своїй галузі. Низький показник (фемінність) означає, що переважаючими цінностями у суспільстві є турбота про інших і якість життя. У фемінному суспільстві показником успіху є якість життя, а виділення з натовпу не вітається. Фундаментальною відмінністю Г. Хофстеде вважає те, що мотивує людей: прагнення бути кращим (маскулінне) або любов до того, що робиш (фемінне). З показником 30 Естонія визначена як фемінна країна. Це означає, що суспільством певною мірою рухає скромність і справедливість. Свою конкурентоздатність естонці демонструють, дозволяючи результатам говорити самим за себе. Взагалі варто зазначити, що останніми роками помічений процес «фемінізації» західних демократій. Це виявляється не тільки у тому, що вищі державні

посади займають жінки (президентом Естонії 10 жовтня 2016 р. стала багатодітна жінка К. Кальюлайд), але і в тому, що все більше цінується *work-life balance*.

Вимір «*унікнення невизначеності*» позначає ставлення суспільства до тієї обставини, що майбутнє завжди невідоме: чи варто його контролювати, чи просто дозволити йому відбуватися? Ця міра, в якій члени певної спільноти відчують загрозу у невідомих ситуаціях, і створюють настанови та інститути, спрямовані на уникнення цього. З показником 60 Естонія віддає значну перевагу уникненню невизначеності. Країни з високим показником за цим параметром підтримують жорсткі кодекси настанов і поведінки і виявляють нетерпимість до неортодоксального поводження та ідей. У таких спільнот існує емоційна потреба у правилах, у людей – внутрішня потреба у зайнятості і працелюбності. Точність і пунктуальність є нормою. Безпека – важливий момент індивідуальної мотивації.

Довготермінова орієнтація – вимір, що описує, наскільки та чи інша спільнота потребує підтримки зв'язків з минулим, маючи справу з викликами теперішнього і майбутнього. Ці дві екзистенціальні мети пріоритетизуються різними спільнотами по-різному. Нормативні суспільства, у яких цей показник є низьким, віддають перевагу підтриманню освячених часом традицій і норм, дивляться на соціальні зміни із підозрою. Спільноти з високим показником мають більш прагматичний підхід. Тому вони підтримують зусилля у сучасній освіті як спосіб підготуватися до майбутнього. З дуже високим показником 82 Естонія позиціонує себе як високо прагматичну. Естонці виявляють здатність легко адаптувати традиції до умов, що змінюються, неабияку схильність до заощаджень, які вони прагматично інвестують, економність і наполегливість у досягненні результатів.

Індульгування можна пояснити як готовність членів суспільства задовольняти свої миттєві потреби і особисті бажання; протилежність потаканню – стриманість. Естонія із своїм низьким показником 16 є дуже стриманою. У суспільствах, де стриманість вважається цінністю, переважають суворі соціальні правила і норми, в рамках котрих задоволення особистих бажань стримується і не заохочується.

Попри те, що Естонія досягла високих результатів в своєму економічному розвитку (достатньо сказати, що 9 грудня 2010 р. вона першою серед усіх пострадянських держав увійшла до кола 36 найрозвиненіших в економічному плані країн, об'єднаних в Організацію економічного співробітництва і розвитку), країна постійно відстежує новітні світові тренди і бере їх до уваги. Тобто за законами синергетики, виявляється краща здатність до самоорганізації, коли відбуваються зміни у відповідності до змінювання навколишнього середовища. У сучасному світі в економічному середовищі переживає кризу орієнтація на розширене споживання, консьюмеризм. Важливою причиною стало усвідомлення його негативного впливу на довкілля, насамперед, через вичерпання природних

ресурсів в якості сировини. В стриманих культурах Скандинавії народилися нові моделі життя. Наприклад, шведський «лагом», який можна описати як розумний мінімалізм. Його основні принципи: помірність в усьому, особливо в їжі; перевага якості над кількістю; відмова від розкоші та усього показного; максимум натуральності в одязі, інтер'єрі тощо; турбота про інших та навколишнє середовище [Що прийде]. У розвинених країнах світу сучасні молоді покоління демонструють більшу орієнтацію на постматеріальні цінності, ніж старші. Стосовно Естонії слід зазначити дві демографічні обставини. По-перше, як і в інших європейських країнах, тут відбувається «тиха або мовчазна революція» - збільшення питомої ваги людей похилого віку у загальній кількості населення. По-друге, із входженням у 2004 р. країни до ЄС спостерігається масових виїзд молоді за кордон. Тобто гостро стоїть демографічна проблема.

Як у будь-якої іншої сучасної держави, у Таллінна теж чимало проблем. Серед них – пошук свого місця в світовій економіці, яка сповнена інноваційної динаміки. Маленька країна, позбавлена майже всіх корисних копалин, втративши всі звичні джерела енергоносіїв і ринки збуту продукції, піднялася на щабель вище у своєму технологічному розвитку. В наш час Естонія – сучасна індустріально-аграрна країна з домінуючою роллю у структурі господарства сфери послуг. Основу цієї сфери формує науково-технічна та комп'ютерна інженерія, а також розробка програмного забезпечення [Білецький, 2016].

Вкотре усьому світу було продемонстровано, що економічний прогрес багато в чому визначається технологічною креативністю індивідів, на яку, в свою чергу, впливають культурні передумови і ментальні особливості. Все це допомогло країні на повних правах увійти до «K-society» - «суспільства знань», перейти на щабель постіндустріального, інформаційного суспільства, де головним фактором прогресу визнаються інформаційні технології і продукування інформації. В обіг увійшло позначення «e-Estonia» - «електронна Естонія». Про неї пишуть як про «digital society», в якому від початку 2000-х років впроваджено електронний уряд. Останнє було не тільки науково-технічним досягненням, а й засобом боротьби проти корупції і заощадження коштів, що цілком відповідає провідним рисам естонського національного характеру. Естонці не запитують: «Що світ може дати нам?», а питають: «Що ми можемо дати світові?» Відповіддю на друге запитання може бути винайдення і широке впровадження Skype – сервісу відеозв'язку, яким нині користуються сотні мільйонів людей й організацій в світі. А Естонія на своєму досвіді підтвердила висновки економістів: «Нові знання, втілені у технологіях, обладнанні і організації виробництва, в промислових розвинених країнах забезпечують понад 75 відсотків приросту валового внутрішнього продукту» [Степашин, 2005, с. 117].

Попри те, що менталітет формується впродовж тривалого часу, він може змінюватися через зміну обставин існування людності. Зокрема, у зв'язку із переходом до принципово нової «системи

координат», з економічними перетвореннями, зміною форм власності, заміною старих форм господарювання новими відбуваються зміни життєвих цінностей населення, зрушення у господарській ментальності, що призводить врешті решт до економічного зростання і підвищення конкурентоздатності всієї країни [Хейнла, 2010]. Естонія показала, що не зміна умов мала наслідком зміни у менталітеті, а національний характер став головною основою вельми швидких і радикальних змін.

Висновки. Сучасна Естонія – країна, яка тільки розбудовується. На відміну від багатьох інших пострадянських республік, де стара партійна номенклатура та червоні директори стали власниками приватизованих підприємств, що мало результатом олігархічну модель економічних і політичних відносин, Таллінн рушив шляхом творення суспільства ліберальної демократії із соціально орієнтованою ринковою економікою. Був взятий курс на відкриту інноваційну економіку. Лідери країни були патріотами не на словах, а у напруженій роботі, в якій брали участь широкі маси населення. Орієнтири і допомогу Естонія одержувала від країн Європи, частиною якої завжди себе відчувала. Європейська культура бізнесу гармонійно поєднується із традиціями естонців, які, в свою чергу гармонізувалися із новаціями. Особлива підтримка надходила від скандинавів, з якими – багато спільного, зокрема у менталітеті.

Роки відродженої незалежності показали, що категорія менталітету надає можливість виявити, чому те чи інше суспільство спроможне давати адекватні відповіді на виклики історії. Естонці пережили усіх завойовників. Без зайвої шумихи, зосереджено працюючи, країна рухається вперед, об'єднавши свої зусилля з іншими державами Європейського Союзу. З урахуванням тенденцій сучасності, будується гідне людини життя. Естонський досвід показує: для успішного соціально-економічного розвитку нації необхідне те, що потрібно і для повноцінного розвитку і самореалізації окремого індивіда – цінності інтелектуальної свободи, майстерності і відкритості до змін. В ХХІ ст. перевагами у конкуренції стають висока якість людського капіталу; особистість, схильна до інноватики; творча інтерпретація у виробленні адаптаційних моделей поведінки, акцентуюча індивідуальні способи досягнення успіху.

Разом із тим досвід Естонії ще раз підтвердив той висновок, що успіх соціальних трансформацій напряму залежить від спроможності людей сприймати зміни і слідувати новим нормам і правилам. Останні як вираження суті соціальних інститутів можуть бути ефективними тільки тоді, коли відповідатимуть глибинним цінностям і настановам суб'єктів. Досвід розвинених країн, які здійснили глибокі соціально-економічні перетворення, свідчить, що їхній успіх можливий за однієї дуже важливої умови: якщо результати реформ відбивають інтереси широких верств населення і мають їхню підтримку. Важливу роль у процесі модернізації відіграє трудова і господарська етика.

Успіх або невдача будь-якої модернізації багато в чому залежать від стану соціуму, від вміння і бажання людей працювати.

В багатьох країнах уряди зовсім не приділяють увагу дослідженням ментальних моделей і врахуванню результатів у практичній діяльності. Це при тому, що без пізнання історичних особливостей розвитку тієї чи іншої країни, без розуміння особливостей національного характеру неможливе здійснення ефективних реформ. В наш час Україна

перебуває у стані творення нової реальності. В цьому плані постає необхідність глибокого коректування курсу соціально-економічної політики, зміни самого її змісту, її соціальної переорієнтації і механізмів здійснення. При всій складності задач коректування політики нашої держави корисно звернутися до досвіду інших держав, які рухаються шляхом демократичного транзиту, зробити висновки, аби успішніше модернізуватися.

Список використаних джерел

- Hofstede Insights: Country comparison [Online]. Доступно: <https://Hofstede-insights.com/country-comparison> (дата звернення: 10.01.2020).
- Holger, M., 2013. Culture of fear and a status conflict in Estonia-Russia relationship. Paper for ECPR Joint Sessions in Mainz 2013. [Online]. Доступно: [https://ecpr.eu.Filestore.PaperProposal](https://ecpr.eu/Filestore.PaperProposal) (дата звернення: 3.01.2020).
- Білецький, М., І., Котик, Л., І., 2016. Суспільно-географічна характеристика Естонії: виклики розвитку держави у XXI ст. [Online]. Доступно: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2016/11/11/> (дата звернення: 8.01.2020).
- Борисов, Н., Каменецкий, М., Горохов, С., 2015. Религия, менталитет, научный прогресс, экономическое развитие. [Online]. Доступно: <http://www.cogita.ru/a.n.-alekseev/kontekst/religiya-mentalitet-nauchnyi-progress-ekonomicheskoe-razvitiye> (дата звернення: 02.01.2020).
- Буайе, Р., Бруссо, Э., Кайе, А., 2008. К созданию институциональной политической экономии, *Экономическая социология*, № 3, с. 17-24.
- Вебер, М., 1990. Избранные произведения /Пер. с нем., Москва: Прогресс, 808 с.
- Вебер, М., 1994. *Протестантська етика і дух капіталізму* /Пер. з нім. О. Погорілого, Київ: Основи, 261 с.
- Вебер, М., 1994. *Хозяйственная этика мировых религий. Попытка сравнительного исследования в области социологии религий*, Москва: Юрист, 702 с.
- Верю – не верю: Эстония – одна из самых атеистических стран Европы, 2017. [Online]. Доступно: <https://news.rambler.ru/europe/36765917-veryu-ne-veryu-estoniya-odna-iz-samyh-ateisticheskikh-stran-evropy/> (дата звернення: 25.12.2019).
- Галан, Н. І., 2008. Інноваційна динаміка глобальної економіки. *Економічний простір*, № 9, с. 69–76.
- Галушка, З., Лусте, О., 2013. Аналіз впливу господарського менталітету на економічний розвиток країни: кореляційно-регресійний підхід. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка*, 6(147), с. 19–23.
- Губанов, Н., Губанов Н., 2013. Роль менталитета в преодолении антропогенных кризисов, *Историческая психология и социология истории*, № 1, с. 166–180.
- Естонський здоровий глузд: посол Естонії в Україні Лаурі Лепік про шлях своєї країни до Євросоюзу. [Online]. Доступно: tyzhden.ua/World/43799 (дата звернення: 22.12.2019).
- Зубкова, Е., 2010. Трудные вопросы российско-эстонских отношений (1939 – 1940, 1944 – 1945 гг.): взгляд историка. [Online]. Доступно: <https://urokiistorii.ru/article/1307> (дата звернення: 4.01.2020).
- Крысько, В. Г., 2008. *Этническая психология*, Москва: Академия, 320 с. [Online]. Доступно: https://jagannath.ru/users_files/books/Krysko_Etni4eskaya_psihologiya.pdf (дата звернення: 8.01.2020).
- Лебедева, Н., 2008. Менталитет и экономические успехи нации, *Психологический журнал высшей школы экономики*, № 2, с. 19–24.
- Монахов, И., Р., 2011. Российский менталитет в свете глобальных вызовов – вечных и современных, *Век глобализации*. № 2(8). [Online]. Доступно: <http://www.intelros.ru/readroom/vek-globalizacii/vek-globalizacii-2011-2-8/12655-rossiyskiy-mentalitet-v-svete-globalnyh-vyzovov-vechnyh-i-sovremennyh.html> (дата звернення: 5.01.2020).
- Пилипенко, А., Литвиненко Н., 2011. Исследование экономической ментальности и исторический подход, *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. Випуск 40-2, с. 272–278.
- Популярные религии и языки в Эстонии. [Online]. Доступно: <http://www.orangesmile.com/destinations/estonia/religion-languages.htm> (дата звернення: 30.12.2019).
- Пустовийт, Р. Ф., 2015. Взаимовлияние культурных и институциональных факторов в аспекте экономического развития, *Проблеми економіки та політичної економії*, № 1, с. 187–196.
- Смирнова, Е., 2019. Як Естонія виростила покоління інноваторів, *Дзеркало тижня*, № 1273. [Online]: Доступно: <https://dt.ua/gazeta/issue/1228> (дата звернення: 8.01.2020).
- Степашин, С. В., 2005. Образование вместо «образованщины», *Вестник РФО*. № 4, с. 115–124.
- Узлов, Ю. А., 2011. Менталитет как институциональный фактор развития экономики, *Общество: политика, экономика, право*, № 3, с. 60–67.
- Узлов Ю. А., 2014. О некоторых аспектах трудовой этики в ситуации общественной трансформации, *Общество: социология, психология, педагогика*, № 2. [Online]. Доступно: <http://dom-hors.ru/vipusk-2-2014-obschestvo-sociologiya-psihologiya-pedagogika/> (дата звернення: 8.01.2020).
- Хейнла, Э. Ю., Дерман, Н. А., 2010. Изменение жизненных ценностей населения Эстонии. *Социологические исследования*. № 3, с. 50–57.
- Шульгин, М., 2007. Сущность менталитета и его влияние на экономическое поведение населения, *Вестник Иркутского государственного технического университета*, № 1, с. 112–119.
- Що прийде на зміну хюге: три нових тренди філософії затишки [Online]: Доступно: <https://www.tviysvit.com.ua/shcho-pryide-na-zminu-khiuhe-try-novykh-trendy-filosofii-zatyshku/> (дата звернення: 10.01.2020).
- Эстония, 2011, *GEO*, № 1, с. 76–85.
- Ясин, Е., 1998. Модернизация экономики и система ценностей, *Вопросы экономики*, № 4, с. 4–36.

References

- Bileckyj, M. I., Kotyk, L. I., 2016. Suspiljno-gheografichna kharakterystyka Estoniji: vyklyky rozvytku derzhavy u XXI st. [The sociogeographical characteristic of Estonia: the state development challenges in the c. XXI.] [Online]. Rezhym dostupu: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2016/11/11/> (date of treatment: 8.01.2020). (in Ukrainian).
- Borisov, N., Kameneckij, M., Gorohov, S., 2015. Religija, mentalitet, nauchnyj progress, ekonomicheskoe razvitie. [Religion, mentality, scientific progress.] [Online]. Rezhym dostupu: <http://www.cogita.ru/a.n.-alekseev/kontekst/religiya-mentalitet-nauchnyi-progress-ekonomicheskoe-razvitie> (date of treatment: 02.01.2020). (in Russian).
- Buaje, R., Brusso, Je., Kaje, A., 2008. K sozdaniju institucional'noj politicheskoj ekonomii [On the making of institutional political economy] // *Ekonomicheskaja sociologija [Economic sociology]*, № 3, s. 17-24. (in Russian).
- Estonija [Estonia], 2011, *GEO*, № 1, s. 76–85. (in Russian).
- Estonskij zdorovyj ghluzd: posol Estoniji v Ukraini Lauri Lepik pro shljakh svojeji krajiny do Jevrosojuzu. [Estonian common sense: the Ambassador of Estonia in Ukraine Lauri Lepik about her country's path to the European Union.] [Online]. Rezhym dostupu: tyzhden.ua/World/43799 (date of treatment: 22.12.2019). (in Ukrainian).
- Garadzha, V. I., 1995. Sociologija religii [The sociology of religion], Moskva: Nauka, 223 s. (in Russian).
- Ghalan, N., I., 2008. Innovacijna dynamika ghllobal'noji ekonomiky [The innovative dynamics of the global economy]. *Ekonomichnyj prostir [Economic Space]*, № 9., s. 69–76. (in Ukrainian).
- Ghalushka, Z., Luste, O., 2013. Analiz vplyvu ghospodarskijogho mentalitetu na ekonomichnyj rozvytok krajiny: koreljacijno-regresijnyj pidkhd. [The analysis of the impact on economic mentality on a country's economic development: the correlation-and-regression approach.] *Visnyk Kyjivskogho nacional'nogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija Ekonomika [Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University. Economy series]*, 6(147), s. 19 – 23. (in Ukrainian).
- Gubanov, N., Gubanov N., Rol' mentaliteta v preodolenii antropogennyh krizisov [The role of mentality in overcoming anthropogenic crises], 2013. *Istoricheskaja psihologija i sociologija istorii [Historical Psychology and the Sociology of History]*, № 1, s. 166–180. (in Russian).
- Hejnla, Je. Ju., Derman, N. A., 2010. Izmenenie zhiznennyh cennostej naselenija Estonii. [The change of Estonian population's life values.] *Sociologicheskie issledovanija [Sociological Studies]*, № 3, s. 50–57. (in Russian).
- Hofstede Insights: Country comparison [Online]. Rezhym dostupu: <https://Hofstede-insights.com/country-comparison> (date of treatment: 10.01.2020). (in English).
- Holger, M., 2013. Culture of fear and a status conflict in Estonia-Russia relationship. Paper for ECPR Joint Sessions in Mainz 2013. [Online]. Rezhym dostupu: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal> (date of treatment: 3.01.2020). (in English).
- Jasin, E., 1998. Modernizacija ekonomiki i sistema cennostej. [The modernization of economy and the system of values.] *Voprosy ekonomiki [Economy issues]*, № 4, s. 4–36. (in Russian).
- Krysko V. G., 2008. Etnicheskaja psihologija. [Ethnic psychology.] Moskva: Akademija, 320 s. [Online]. Rezhym dostupu: https://jagannath.ru/users_files/books/Krysko_Etni4eskaya_psihologiya.pdf (date of treatment: 8.01.2020). (in Russian).
- Lebedeva, N., 2008. Mentalitet i ekonomicheskie uspehi nacii. [Mentality and the nation's economic success.] *Psihologicheskij zhurnal vysshej shkoly jekonomiki [Psychology Journal of the Higher School of Economy]*, № 2, s. 19–24. (in Russian).
- Monahov, I. R., 2011. Rossijskij mentalitet v svete ghllobal'nyh vyzovov – vechnyh i sovremennyh. [Russian mentality in the light of global challenges, perennial and modern.] *Vek ghllobalizacii [The Age of Globalization]*, № 2(8). [Online]. Rezhym dostupu: <http://www.intelros.ru/readroom/vek-ghllobalizacii/vek-ghllobalizacii-2011-2-8/12655-rossijskij-mentalitet-v-svete-ghllobalnyh-vyzovov-vechnyh-i-sovremennyh.html> (date of treatment: 5.01.2020). (in Russian).
- Pilipenko, A., Litvinenko N., 2011. Issledovanie ekonomicheskogho mental'nosti i istoricheskogho podhod. [Research of economic mentality and the historical approach.] *Naukovi praci DonNTU. Serija: ekonomichna. [The scholarly works of DonNTU, economic series.]* Vipusk 40-2, s. 272–278. (in Russian).
- Populjarnye religii i jazyki v Estonii. [Popular religions and languages in Estonia.] [Online]. Rezhym dostupu: <http://www.orangesmile.com/destinations/estonia/religion-languages.htm> (date of treatment: 30.12.2019). (in Russian).
- Pustovijt, R. F., 2015. Vzaimovlijanie kul'turnyh i institucional'nyh faktorov v aspekte jekonomicheskogho razvitija. [The mutual influence of cultural and institutional factors in the aspect of economic development.] *Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomiji [The problems of Economy and Political Economy]*, № 1, s. 187–196. (in Russian).
- Shho pryjde na zminu khjuge: try novykh trendy filosofiji zatyshku. [What is coming next to hygge: three new trends in the philosophy of comfort.] [Online]: Rezhym dostupu: <https://www.tvysvit.com.ua/shcho-pryide-na-zminu-khiuhe-try-novykh-trendy-filosofii-zatyshku/> (date of treatment: 10.01.2020). (in Ukrainian).
- Shul'gin, M., 2007. Sushhnost' mentaliteta i ego vlijanie na ekonomicheskoe povedenie naselenija. [The essence of mentality and its influence on the population's economic behavior.] *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo tehničeskogo universiteta [Bulletin of Irkutsk State Technical University]*, № 1, s. 112–119. (in Russian).
- Smyrnova, Je., 2019. Jak Estonija vyrostyla pokolinnja innovatoriv. [How Estonia has raised a generation of innovators.] *Dzerkalo tyzhnja [Weekly Mirror]*, № 1273. [Online]: Rezhym dostupu: <https://dt.ua/gazeta/issue/1228> (date of treatment: 8.01.2020). (in Ukrainian).
- Stepashin, S., V., 2005. Obrazovanie vmesto «obrazovanshiny». [Education, not mock educationism], *Vestnik RFO [RFO Bulletin]*, № 4, s. 115–124. (in Russian).
- Uzlov, Ju. A., 2014. O nekotoryh aspektah trudovoj etiki v situacii obshhestvennoj transformacii. [On several aspects of labor ethics in the situation of social transformation.] *Obshhestvo: sociologija, psihologija, pedagogika [Society: sociology, psychology, pedagogy]*, № 2. [Online]. Rezhym dostupu: <http://dom-hors.ru/vipusk-2-2014-obschestvo-sociologiya-psihologiya-pedagogika/> (date of treatment: 8.01.2020). (in Russian).
- Veber, M., 1990. Izbrannye proizvedenija [Selected works] /Per. s nem., Moskva: Progress, 808 s. (in Russian).
- Veber, M., 1994. Hozjajstvennaja jetika mirovyh religij. Popytka sravnitel'nogo issledovanija v oblasti sociologii religij. [Economic ethics of world religions. An essay at comparative research in the field of the sociology of religion], Moskva: Jurist, 702 s. (in Russian).
- Veber, M., 1994. Protestantsjka etyka i dukh kapitalizmu [The Protestant ethics and the spirit of capitalism] /Per. z nim. O.Poghorilogo, Kiev: Osnovy, 261 s. (in Ukrainian).

Verju – ne verju: Estonija – odna iz samyh ateisticheskikh stran Evropy [Believe it or not: Estonia, one of the most atheistic countries of Europe], 2017. [Online]. Rezhym dostupu: Sputnik Estonia.30/04/2017//<https://news.rambler.ru/europe/36765917-veryu-ne-veryu-estoniya-odna-iz-samyh-ateisticheskikh-stran-evropy/> (date of treatment: 25.12.2019). (in Russian).

Zubkova, E., 2010. Trudnye voprosy rossijsko-jestonskih otnoshenij (1939 – 1940, 1944 – 1945 gg.): vzgljad istorika. [The tacky issues of Russian-Estonian relations (1939 – 1940, 1944 – 1945): a historian's view.] [Online]. Rezhym dostupu: <https://urokiistorii.ru/article/1307> (date of treatment: 4.01.2020). (in Russian).

SUMMARY

MENTALITY AND ECONOMY: ESTONIA'S VARIANT FROM A HISTORIAN'S VIEWPOINT

Tetiana Orlova

Doctor of History, Professor; Professor at the Department of History of World Ukrainians,
Kyiv National Taras Shevchenko University

Revision of the experience of transformation processes in the post-Soviet space and search for the new opportunities to contest the challenges of modernization urge the importance of analyzing material and non-material factors that determine the progress of modern democratic states. The dialectic connection between politics and economy is well known. Less researched is the connection between a nation's economic development and its mentality. The article aims at filling the gaps that have existed in Soviet times and deserve more attention from contemporary domestic social scientists. With due consideration of the interdisciplinary approach, the article emphasizes on historical approaches to highlighting the influence of mentality on the economy of Estonia, the most successful of the former Soviet republics. The methodology is based on the analysis of mental characteristics of Estonian ethnos, employing formalized methods. With its state sovereignty renewed, the country has set the goal of returning to the European civilization, whereof it has always felt a part. Western countries have never recognized the legitimacy of Soviet annexation, regarding the Balts as courageous combatants against totalitarianism. Their strife to join the European Union met powerful support and assistance. On the road to eurointegration, the Estonians fulfilled all the requirements diligently, manifesting their inherent traits of the national character, mostly consistent with the traits of European mentality. Estonia's example testifies that without learning the specifics of a country's development, without accounting the formative conditions and the characteristics of its mentality, effective reformation of the life of a society is impossible. It is emphasized that governments should pay more attention to research in the mental models of the society, and take efforts to changing intellectual tenets as broadly as at the state level. Estonia's experience of transformation from a Soviet republic to a developed European country carries utter importance to Ukraine.

Keywords: Estonia, modernization, mentality, economy, innovation, tradition, European civilization.